

Sanning

Jag söker den rena sanningen, men det finns så många att välja mellan.

- På fabriksväggen har någon målat ”Tomas + Jenny = sant”. Det betyder nog, att det finns en parrelation mellan de båda. Såvida inte någon retas med dem. Då är det kanske inte alls sant. Flera år senare kan relationen ha förändrats till det motsatta.
- I domstolen anmodas vittnet att lova säga ”sanningen, hela sanningen och inget annat än sanningen”. Vad är det för sanning? Är det, vad man för ögonblicket kommer ihåg, eller vad man förväntas minnas? Kan den förändras från gång till annan? Finns det någon alls som känner till hela sanningen? Vittnespsykologi pekar på, hur lätt det är att tala osanning utan att mena det.
- Han till henne: ”Säg mig sanningen! Älskar du mig eller inte?” Hur mycket behöver hon tycka om honom, för att det ska vara sant, att hon älskar honom? Var går gränsen mellan sant och osant? Vid 90 procent, vid 51 procent, eller kanske redan vid 10 procent? Gäller hennes svar generellt eller bara just när frågan ställs?
- Mängder av religionsutövare ropar ”Min tro är den enda sanna!”. När endast en variant tillåts vara sann, blir alla de andra per automatik osanna. Följden blir, att vilken tro man än väljer, kommer sanningen att tillhöra en minoritet, ofta en extremt liten sådan, eftersom varje enskild tro täcker långt mindre än hälften av jordens troende befolkning. Exempelvis är kristendomen inte en homogen tro utan består av ett otal konkurrerande trosinriktningar: katoliker, protestanter, mormoner, frikyrkor, sekter, med flera.

En brittisk komiker och ateist, Ricky Gervais, har kommit fram till, att mänskligheten genom tiderna har tillbett 2870 olika gudar. När någon säger sig tro på bara en gud, svarar han ”Du är nästan lika mycket ateist som jag. Jag tror inte på 2870 gudar och du tror inte på 2869 stycken!”

- En del människor tror, att rökning möjligen är skadlig för andra men absolut inte för dem själva och att Elvis Presley lever. De må leva lyckliga i sin tro, men hur sant är det, de tror?
- Eller vad sägs om följande uttalanden:
  - ”Jag tror, att det är sant.”
  - ”Det är ju bara logiskt, att det jag säger är sant.”

Det är inte sådana sanningar jag letar efter!

Uppslagsboken har ordet

Så här uttalar sig några uppslagsböcker om orden tro och sanning.
Varje enskild punkt står för en egen, fristående definition eller förklaring.

Tro:

- På subjektiv* uppfattning eller andras utsago grundad övertygelse eller förvisning om något.
- Accepterande av en viss åskådning eller lära.
- Förmodan, antagande, misstanke.
- Religiös övertygelse.

*) *subjektiv = personlig, partisk, osaklig*

Sanning:

- Sanningsenlig, riktig, exakt, korrekt, faktisk, verklig, reell, tillförlitlig, oemotsäglich.
- Sann brukar man säga att den uppfattning är, som är i enlighet med tankelagarna: den får inte strida mot sig själv och den får inte vara utan tillräcklig grund. Man kan också säga, att sant är det, som överensstämmer med den antagna verkligheten. Sanning prövas alltid genom omdömenas sammanställning med varandra. De tankar eller fakta som håller vid jämförelse med alla andra, erkänner vi som sanna.

De båda beskrivningarna av sanning duger inte för mig.

Berättelsen om en sko

Se skoäventyret som en tankeväckare.

Orlando Pladasko var på artonhundratalet matros ombord på ett stort segelfartyg, som fraktade varor mellan städerna Göteborg på den svenska västkusten och Vigo på den spanska. Orlando var ofta högt uppe i masttopparna och arbetade med seglen. Ibland tappade han saker. Någon enstaka gång tappade han humöret, men det har inte med den här historien att göra.

Orlando upptäckte, att allt löst han förlorade greppet om föll rakt ned längs masten. Det spelade ingen roll, om fartyget låg vid kaj eller gled fram över havet. Det enda som kunde ändra fallinjen var vinden och fartygets gungande i vågorna, ett par yttre störningar. Han drog den korrekta slutsatsen, att, bortsett från störningarna, faller saker som släpps från masttoppen längs en rät linje parallell med masten och fallsträckan är, liksom masten, femtio meter.

Fiskaren Kurt Sprattelsson låg vid en fiskebank utanför Göteborg och drog makrill, när segelfartyget passerade, inte så långt från honom. Precis då lossnade Orlandos sko från foten och föll ned i ansiktet på andrestyrman, som just tittade upp där nere på däck. Kurt tyckte, att händelsen var vansinnigt rolig. Han anade också, att skon föll snett, inte rakt, sett mot bakgrunden bortanför fartyget. Men så fick han napp och koncentrerade sig istället på det.

Nu hade alltså skon förflyttat sig från mastens topp till dess rot två olika vägar,

som till råga på allt var olika långa. Mystiskt, eller? Nej då! I Orlandos värld påverkade fartygets fart som sagt inte hans observationer, så han kunde bortse från den horisontella förflyttningen. Skon föll alltid i princip rakt ned.

För Kurt däremot var fartygets fart av betydelse, för han såg skeendet utifrån. Fiskare Sprattelsson såg skon falla i förhållande till den bakomliggande skärgården. Skon lämnade masttoppen, när masten just passerade skorstenen på Efraims hus på Fotö och damp ned i ett förvånat ansikte i höjd med Efraims dass och det ligger definitivt inte rakt under skorstenen. Kurts observationsvärld var större än Orlandos, trots att hans båt var mindre.

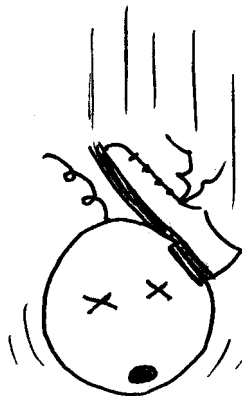
Sett från Andromedanebulosan, vår stora granngalax i världsrymden, fanns det inte ens en fallande sko att studera, för observationsavståndet var för stort!

Andrestyrman R. Oder hade den minsta observationsvärlden av alla, när det gällde skon. Han observerade vid det aktuella tillfället bara händelser i ansiktets omedelbara närhet. Han uppfattade ingen förflyttningsrörelse, bara något som plötsligt blev jättestort och sedan gjorde ont.

Fyra olika observatörer, var och en med sin lokala referensram, uppfattade händelsen på var sitt sätt, alla lika korrekta.

Här följer påståendena:

Orlando:	Skon rör sig rakt.
Kurt:	Skon rör sig snett, kanske i en båge.
Andromeda:	Skon finns inte och rör sig därför inte alls.
Andrestyrman:	Skon slåss.

Sanningen varierar med, *hur* man betraktar saker och ting.

Påstående och förutsättning

Sant och sanning hänger intimt samman med påståenden. När ett sådant uppfyller vissa kriterier, sägs det vara sant. Påståendet representerar då en sanning. Mitt krav på ett *korrekt ställt påstående* är som följer.

Ett (korrekt) **påstående** består av två delar, båda lika viktiga:

- *Utsagan* som ska sanningsprövas.
- *Förutsättningarna* som bestämmer utsagans giltighetsområde.

Utsaga och *påstående* har i vårt språk samma betydelse, men jag ser utsaga som ett påstående utan redovisade förutsättningar, detta för att konsekvent ha ordet påstående enligt tvåpunktsdefinitionen ovan. De givna förutsättningarna bestämmer något, jag emellanåt kallar för påståendets *ram*. Det är bara inom denna, som ett påstående sanningsprövas.

I berättelsen om skon är alla fyra påståendena sanna inom sina respektive ramar.

Korrekta förutsättningar

För att ett påstående ska accepteras som sant, måste dess förutsättningar allihop uppfattas som korrekta i någon mening. Enligt min uppfattning är det inte ovanligt, att folk drar sina slutsatser (hittar sanningar) utgående från inkorrekta förutsättningar.

Ända sedan Darwins utvecklingslära offentliggjordes 1859, har människor valt att feltolka den – inklusive människor skolade i hantering av fakta. Jag hörde i en intervju så sent som år 2006 den känslolösa kommentaren ”*Det måste vara fel, att människan härstammar från aporna*”. Visst är det så, även om damen i fråga trodde, att det påstods, att människan faktiskt härstammar från aporna. I utvecklingsläran är vi *inte* släkt i nedstigande led från aporna! Människan och apan representerar olika grenar på utvecklingsträdet, grenar som någonstans långt bak i tiden utgick från samma klyka.

Människan och apan är båda ryggradsdjur liksom fågeln, fisken och ormen. Alla härstammar vi enligt utvecklingsläran från något primitivt ryggsäckdjur. Bland dessa hittar vi manteldjuren. Ett sådant är sjöpungen, ett litet, upp till decimeterlångt pungliknande tvåkönat djur som sitter fast på havsbotten. Sjöpungen lär vara människans närmaste släkting bakåt bland alla de djur som saknar ryggrad. Till den unga damen som uttalade sig i intervjun ovan säger jag:

*Människan härstammar inte från apan utan från sjöpungen.
Känns det bättre nu?*

Kontrollerbara förutsättningar

Alla förutsättningar för ett givet påstående ska vara öppna för inspektion. Jag måste ha möjligheten att undersöka, att de är, vad de utger sig för att vara. Det är minst lika dåligt att *okritiskt* tro på förutsättningar som att inte ha några alls.

Relevanta förutsättningar

Om ett påstående är sant under sina förutsättningar, kvarstår detta faktum, närhelst

ej relevanta förutsättningar tas bort. Däremot kan sådana (ej relevanta) skymma och förvrida sikten (typ reklam) och bör därför städas undan.

Optimalt allmängiltigt påstående

Om ett påstående kan bevisas vara sant inom en viss ram av förutsättningar, kan man ofta nöja sig med detta. Men i vissa fall vill man göra påståendet så allmängiltigt som möjligt. Detta kan ske genom att ramen vidgas genom att förutsättningarna görs allmännare.

Om detta leder till, att påståendet och dess motsats bägge ryms inom den satta ramen, då har man gått för långt i utvidgningen. Kravet på sanningen hos ett påstående är, att det antingen är sant eller ej, aldrig båda delarna samtidigt.

Påstående: Jag är yngre än Sven Svensson.

Förutsättning 1: Sven Svensson är min granne.
Påståendet är entydigt (sant eller falskt men inte både och).

Förutsättning 2: Sven Svensson bor i samma land som jag..
Nu kan påståendet vara både sant och falskt, för några är nog äldre och andra yngre än jag.

Ofullständighet

Ofullständighet hittar vi i de flesta vetenskapsgrenar. Astronomerna kan inte resa till fjärran galaxer utan får nöja sig med, vad de kan se här hemifrån. Historikerna beskriver forna tider och vi uppfattar deras berättelser som sanna, trots att felmarginalerna ibland kan vara stora. Vi kan inte färdas bakåt i tiden för att kontrollera faktakällor.

Det finns många situationer i tillvaron, när vi måste bedöma påståenden inom en rimlig feltolerans. Så länge vi är på det klara med, att dessa begränsningar ingår i våra ramar, kan vi uppnå sanning. Ett exempel är Sir Isaac Newtons gravitationslag. Den överensstämmer med verkligheten (är sann) ner till en viss räknegrad.

Underförstådda förutsättningar

Underförstådda förutsättningarna är en möjlig (och ganska vanlig) felkälla. Påståenden inom reklam, propaganda och liknande bygger inte sällan på underförstådda eller felaktiga förutsättningar. Man pumpar på med skenargument som styr människor att uppfatta ej uttalade förutsättningar som till synes korrekta. Utifrån dessa drar sedan dessa människor manipulerade slutsatser.

Matematisk sanning

I matematiken bygger man komplexa system av sanna påståenden. Ett sådant kallas ofta en (bevisad) sats eller ett teorem. Förutsättningarna för ett visst påstående består av andra, redan kända, sanna påståenden. Inom ramen för dessa (be)visar man, att det nya påståendet är sant.

Förutsättningarna bygger i sin tur på andra korrekta förutsättningar (= sanna påståenden). Och så vidare ända ner till grundstenarna.

Hela matematiken är uppbyggd från en mindre samling speciella påståenden.

Var med nu!

Dessa speciella påståenden kallas axiom. Ett axiom är ett påstående, som *inte* är bevisat! Världens skarpa matematikhjärnor utgår från, att matematikens grundläggande förutsättningar är sanna självklarheter utan bevis. Men så är det inte alltid. Ett axiom måste inte vara sant. Matematikern tar sig förbi svårigheten genom att uttrycka sig så här: ”*Om* axiomet är sant, *så* gäller ...”.

Följaktligen bygger vår moderna matematik på ett stort *Om*. Den vilar på obevisade påståenden! Tänk om ett av dem inte är sant. Då rasar berörda delar av matematiken och då faller också de matematiska modeller i andra ämnen (fysik, ekonomi, ...) som använder denna felaktiga matematik.

Kan man då lita på matematiken? Ja, så länge man har gissat rätt om axiomen, alltså att de alla är sanna, är förutsättningarna korrekta. Visst är det häftigt, att ett så pedantiskt hjärnskrynklarämne som matematik balanserar på gissningar.

Den intuitiva sanningen

Från det vi föds, lär vi oss sortera intryck från omvärlden. Vi lär oss att prata, att springa, att leka, att hojta på hjälp. Vi tror på det, vi upplever. Saker och ting är sanna, eftersom vår erfarenhet säger oss, att de brukar vara så. Detta är, som vi vet, inte alltid rätt. Det är därför trollkarlar kan plocka upp kaniner ur sina hattar. Vårt tänkande bygger från barnsben på erfarenheter av omvärlden. Våra sanningar vilar på en intuitiv grund!

Jag har nu nått fram till, att också våra egna sanningar – inte bara de matematiska – ytterst balanserar på, vad vi anar oss till och sammanfattar:

Sanningar är i grund och botten (obevisad) tro.

Den enda odiskutabla sanningen

Filosofen och matematikern Descartes (1596 – 1650) yttrade "Jag tänker, alltså finns jag". Hans uttalande är kort och kärnfullt men alltför begränsande. Jag vill ändra det till "Jag förnimmer mig själv, alltså finns jag".

Min existens är förutsättningen för allt, vad jag tänker, upplever och gör. Därför är påståendet ”Jag existerar” tveklöst sant för *mig*. Detta är den sanningsgrund, som sedan alla mina andra utvärderingar vägs mot. Min enda förutsättning är, att jag förnimmer mig själv. Observera, att det handlar om en *personlig* sanning. Varje påstående som på något sätt motsäger ”Jag existerar just nu” är definitivt inte sant för mig.

Min granne existerar inte lika klockrent som jag. Om jag inte ser honom, kan jag bara förmoda, att han lever. När jag ser honom, måste jag lita till mina sinnesorgan, som ibland kan spela mig spratt. Jag kan hallucinera eller drömma. Jag kan rent av blanda ihop honom med någon annan.

Varje (livs)form som kan förnimma sig själv bär på den personliga sanningen. Att denna, som vi förmodar, bara kan formuleras och uttalas av människor är en bisak. Till och med daggmasken visar tecken på att uppfatta sig själv, där den söker efter föda och gömmer sig för faror samt intresserar sig för fortplantning.

Paradoxer

Låt oss titta närmare på påståendet: ”*Jag ljuger nu!*” Om jag talar sanning, så ljuger jag och om jag ljuger, så talat jag sanning och om jag talar sanning, så ... Denna ständiga växling mellan sanning och lögn saknar slut, så vi kan inte få reda på svaret. Vi står inför en paradox. I det här fallet slarvas det med förutsättningarna. I själva verket ser vi inte minsta antydning till några sådana.

Eftersom jag i uttalandet hänvisar till mig själv (kallas självreferens), måste jag finnas med bland förutsättningarna.

- Om det i förutsättningarna ingår, att jag talar sanning, så bryter mitt påstående mot det förutsatta och blir automatiskt ogiltigt (falskt).
- Om förutsättningarna å andra sidan spikar, att jag ljuger, så bryter påståendet återigen mot det som förutsatts och är därmed ännu en gång ogiltigt (falskt).

Med andra ord – påståendet är felaktigt (falskt) vare sig jag talar sanning eller ljuger. Paradoxen lever på lurigt dold växling mellan olika förutsättningar.

Andra paradoxer kan också bero på felaktiga förutsättningar. Åter andra på att förutsättningarna är allt för generella (så att både ett påstående och dess motsats är sanna). Vill du avvärja en paradox, börja med att studera dess förutsättningar!

Motsats och motpol

Allt för ofta märker jag, hur folk blandar ihop begreppen motpol och motsats.

- Motpolen till "vit" är "svart".
- Motsatsen till "vit" är "inte vit".
Röd är "inte vit". Gul är "inte vit". Svart är "inte vit". Med andra ord täcker "inte vit" betydligt mer än bara "svart".

Motpolen ingår som en del av motsatsen. Den enda gång de är ett och samma är, när det bara finns en motsats.

Fundera på följande:

Diktatorn säger:

"Den som inte är med mig är mot mig och den som är mot mig ska dö".

"Den som inte är med mig" är motsatsen till "den som är med mig". Motsatsen innefattar inte bara motpolen (de som är mot diktatorn) utan också alla, som kanske inte ens vet, vem han är, exempelvis nyfödda barn. Diktatorn vill med andra mörda nyfödda barn, eftersom han inte fattar skillnaden mellan motsats och motpol.

Samma fenomen hittar man i religionens värld, alltså: *"Ni som inte är med oss är mot oss. Omvänd er eller dö!"*.

Tankeställare

6 är ett positivt tal. -6 är ett negativt tal. - -6 (2 minustecken) är återigen ett positivt tal. Man säger, att två negativa tar ut varandra i betydelsen att de växlar tillbaka till samma, som när negationerna inte finns med.

Här är ett påstående: "Jag tror *inte*, att det *inte* finns en gud".

Ta bort de två "inte": "Jag tror, att det finns en gud".

De båda uttalandena anses säga samma sak.

Skurkar kräver pengar för att inte döda gisslan. Polisen svarar:

"Vi betalar inte brottslingar, för att de inte ska döda folk."

Ta bort de två "inte":

"Vi betalar brottslingar, för att de ska döda folk."

Hoppsan!

Är det fel, att två negationer växlar tillbaka till det ursprungliga? Gör de det bara ibland? Varför leder samma ingrepp (bort med två "inte") till så radikalt olika resultat? (Ledtråd: skilj på motpol och motsats.)

Sammanfattning

- Ett (korrekt) **påstående** uttrycker det som ska sanningsprövas och består av två delar.
  - *Utsagan* som ska sanningsprövas.
  - En redovisning av *förutsättningarna*.

Förutsättningarna måste allihop vara korrekta och kontrollerbara. Ingen förutsättning får vara så generell, att den släpper igenom både sant och osant för påståendet.

- Det finns en enda odiskutabel sanning – den personliga ”Jag existerar”.
- Alla sanningar balanserar ytterst på (obevisad) tro.

Slutord

Minns du, vad uppslags- och ordböckerna sa om sanning? Där fanns inte med ett enda ord om de nödvändiga förutsättningarna/ramarna!

Personer som förfäktar olika sanningar kan faktiskt ha rätt allihop. Det manar till lyhördhet inför andras åsikter. Hm, nu börjar det bli riktigt svårt!